

Arap Dilinin Kelam İlmî Problemleriyle Olan İlişkisi

The Relationship of The Arabic Language with the Problems of Theology

Dr. Öğretim Üyesi Kıyasettin ARSLAN

Akdeniz Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Arap Dili ve Belagatı Bilim Dalı
Asst. Prof., Kıyasettin Arslan, Akdeniz University Faculty of Theology Basic Islamic Sciences Department of Arabic Language and Rhetoric, Antalya, Türkiye
kiyasettinarslan@akdeniz.edu.tr

 0000-0003-2191-7582

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Type Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received

Kabul Tarihi / Accepted

Yayın Tarihi / Published

15 Aralık / December 2021

27 Ocak / January 2022

15 Mart / March 2022

Atıf Bilgisi / Cite as:

Arslan, Kıyasettin. "Arap Dilinin Kelam İlmî Problemleriyle Olan İlişkisi", *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 9/1 (Mart 2022), 264-286.

<http://doi.org/1051702/esoguifd.1036614>

İntihal / Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği teyit edilmiştir. / This article has been reviewed by least two referees and scanned via a plagiarism software.

Copyright © Published by Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi /Eskişehir Osmangazi University, Faculty of Theology Bütün hakları saklıdır. / All right reserved. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/esoguifd>

CC BY-NC 4.0 This paper is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial License

Etik Beyanı / Ethical Statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu, yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği ve bu araştırmanın desteklenmesi için herhangi bir dış fon almadıkları yazar tarafından beyan olunur / It is declared by the author that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study; that all the sources used have been properly cited; that no external funding was received in support of the research.

Arap Dilinin Kalam İlmî Problemleriyle Olan İlişkisi

Öz ► Bütün dillerin kendine has bazı kullanım ve gramer özellikleri olduğu gibi Arapçanın da kendine has kullanım ve gramer özellikleri vardır. Arapçanın sahip olduğu bu özellikler, bugün İslami ilimler diye bilinen birçok ilim dalının doğmasını kaynaklık etmiş veya bu ilim dallarının konularının tartışılmasının sebebi bazen de çözümü olmuştur. Makalede, kalam ilmi problemleri tartışmaları esnasında yer alan, Arap dilinin kullanım ve gramer özelliklerine dair analizleri tespit edip, kalam ilmi kaynakları içerisinde unutulmak üzere olan bu çok zengin ve değerli Arap dilbilimi malzemeleri gün yüzüne çıkarılacaktır. Bazı kalam ilmi konularının içerisinde Arap dilbilimi malzemesi bulunmasına rağmen makalenin hacmini aşmamak için yer verilememiştir. Kalam ilmi içerisindeki felsefi tartışmalara ve mezhep çatışmalarına değinilmemiştir. Kalam ilmi konuları üzerinden yapılan bu dilbilim analizleri ışığında, bir bilim dalının ortaya çıkışında ve konularının anlaşılmasında dilin ne denli önemli olduğu görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Arap Dili ve Belagati, Dilbilim, Kalam, Kur'ân, Arapça, Anlam Alanı, Kalam İlmî Problemleri.

The Relationship of The Arabic Language with the Problems of Theology

Abstract ► Just as all languages have some unique usage and grammatical features, Arabic also has its own usage and grammatical features. These features of the Arabic language have been the source of the birth of many branches of science known today as Islamic sciences or the reason and sometimes the solution of the discussion of the subjects of these branches of science. In the article, the analyzes of the usage and grammatical features of the Arabic language, which are included in the discussions on the problems of kalam, will be determined. These very rich and valuable Arabic linguistics materials, which are about to be forgotten among the sources of kalam science, will be brought to light. Although there are Arabic linguistics material in some of the science of kalam topics, it was not included in order not to exceed the volume of the article. The philosophical debates and sectarian conflicts within the science of Kalam were not mentioned. In the light of these linguistic analyzes made on the subjects of Kalam, it has been seen how important language is in the emergence of a branch of science and in understanding its subjects.

Keywords: Arabic Language and Rhetoric, Linguistics, theology, The Quran, Arabic, field of meaning, Divinity problems.

Giriş

Her bilim ve konuları, dil sayesinde varlığından haberdar olunmakta ve sonraki nesillere aktarılabilir. İslam dininin peygamberinin Arap olması,¹ kutsal kitabı Kur'ân'ın Arapça olarak indirilmesi,² İslam dini ile ortaya çıkan ve İslami bilimler diye bilinen bilim dalları ile Arap dilbilimi arasında zorunlu bir ilişki doğurmuştur. Bu makalede bu zorunlu ilişki İslami ilimler arasında yer alan kalam biliminin aşağıda belirtilen konuları bağlamında ele alınacaktır. Makalede geçen konularla ilgili kalam ilminde yer verilen mezhepler arasındaki derin tartışmalara ve her bir mezhep ve görüşlerine tek tek yer verilmeyecektir. Bu makale, kalam ilmi kaynaklarında farklı konu

¹ Bkz. İbrâhîm 14/4, "Biz her peygamberi, ancak kendi kavminin diliyle gönderdik"

² Bkz. eş-Şuarâ 26/195, "Arapça bir dil ile indirmiştir"; Yûsuf 12/2, "Biz onu, akıl erdiresiniz diye Arapça bir Kur'ân olarak indirdik".

başlıkları arasına sıkışıp kalmış tikel halde yer alan, Arap dilbilimi alt disiplinlerinin yorumlanmasından kaynaklı kelam ilmi problemlerinin bazılarını tümel halde sunmayı amaçlamaktadır.

Arap dilbilim ile kelam ilmi arasındaki ilişkinin günümüz çalışmalarına³ pek yansıdığı söylenilemez. Üç numaralı dip notta verilen az sayıdaki bu çalışmalar, problemlere kelam ilmi bakış açısıyla ele alıp değerlendirmişlerdir. Bu bakış açısının getirdiği üslup gereği söz konusu çalışmalarda kelam mezhepleri arasındaki derin ihtilaflara yer verilmiştir. Bundan dolayı problemlerin dilbilim boyutu arka planda kalmıştır. Söz konusu çalışmaları yapanların asıl amaçları, ele aldıkları konuları kelam ilmi açısından irdelemek olduğundan konuların dilbilim boyutunun arka planda kalması normal karşılanmalıdır. Bu makalede doğrudan ya da dolaylı olarak Arap dilbiliminin alt disiplinlerindeki anlayış farklılıklarından kaynaklanmış kelam problemleri incelenerek, Arap dilbiliminin alt disiplinleri özellikle nahiv ve anlambilim disiplinleri ile kelam ilmi arasındaki ilişkinin ne denli önemli olduğuna dikkat çekilecektir.

Her dil, kendine has birtakım kullanım özellikleri ve üsluplarını bünyesinde barındırmakta, bu özellikleri ve üslupları bilmeden o dildeki metinleri ve o dildeki anlatılanları anlamak mümkün görünmemektedir. Kuran'da yer alan "...apaçık bir kitap geldi."⁴, "...apaçık Arap diliyle, senin kalbine indirmiştir."⁵ meallerindeki ayetlerde vurgulandığı gibi genelde dinin anlaşılmasına özeldir.

³ Bkz. Muhammed Câbirî, *Arap-İslam Kültürünün Akıl Yapısı*, çev. Ekrem Demirli, Burhan Köroğlu ve Hasan Hacak (İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2000); Sabri Yılmaz, *Kelamda Te'vil Sorunu*, (Ankara: Araştırma yayınları, 2009); Mehmet Bulğen, "Klasik Dönem Kelâmında Dilin Gücü", *Nazariyat* 5/1 (Nisan 2019): 37-79; Galip Türcan, "Kelâmın Dil Üzerine Kurduğu İstidlal Şekli -Bâkîllânî'nin Yaklaşımı Bağlamında Bir Değerlendirme", *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 27 (2011), 2; Hasan Tevfik Marulcu, "Ehl-İ Sünnet Kelâmı Açısından İlahî İlim Ve 'Lealle' - Kelâm-Belâğat İlişkisi Bağlamında Bir Değerlendirme", *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 34 (2015), 1; Hüseyin Doğan, "İslâm Düşüncesinde İtikâdî Mezheplerce Benimsenen Dil Anlayışları", *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 14/26 (2012), 2; Elmas Gülhan Çam, "Bâkîllânî'de Bir Delillendirme Yöntemi Olarak Luğavî İstidlal", *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 40 (2018), 1; Sabri Erdem, "Haberî Sıfatlar ve Anlambilim", *Dini Araştırmalar*, 5/15 (2003), 109-119; Bilal Deliser, "Müteşâbihu'l-Kur'an'la İlgili Bir Tasnif Önerisi ve Müteşâbihlik Üzerine Yapılan Dil Tartışmaları", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 18/1 (2014), 5-35; Hülya Altunya, *Kâdî Abdülcebbar'da Söz (Kelâm)-Anlam İlişkisi -Kasdu'l-Mütakellim Problemi Bağlamında* (Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi, sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2009); Ali Ceyhan, *Halku'l-Kur'an Tartışmalarının Arap Dili Çalışmalarına Katkısı* (Kahramanmaraş: Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006); Turan Bahşi, "Mezhebî Aidiyetler Bağlamında Mu'tezile'nin Arap Dilini Kullanımı", *Türk Akademik Araştırmalar Dergisi*, 6/1 (2021), 253-292; İbrahim Arslan, "Kelâmullah Tartışmalarının Dilbilimsel İçeriği", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 51/1 (2010), 131-150. Bu çalışmalar bizim görebildiklerimiz, göremediğimiz başka eserlerde olabilir.

⁴ el-Mâide 5/15.

⁵ eş-Şuarâ 26/195.

kalam ilmi tartışmalarında Arap dilinin kuralları, kullanım üslupları ve söz sanatları göz ardı edilerek bir çözüme ulaşmak mümkün görülmemektedir.

Arap dilinin yapısı mecaz, teşbih ve istiare gibi sanatlı anlatıma elverişli olduğundan, Araplar dillerini en iyi kullandıkları şiirlerinde bu sanatlı anlatımlara yer vermişlerdir. Kuran'da da baştan sona mecazlı, teşbihli ve istiareli anlatım örnekleri görülmekte, kelimelerin anlamları müphem, mücmel ve müşkil olabilmektedir. Bu sanatlı anlatımlar ve anlam yüklerinin yorumlanmasında da Arap dilinin kullanımlarının dışına çıkılmamalıdır.⁶ Aşağıda kalam ilmi problemlerine zemin hazırlayan bazı hususlara değinildikten sonra kalam ilmi problemlerinin Arap dilbilimi ile ilgili olan Allah'a "mekan isnadı/istiva", "Halku'l-Kuran", "R'uyetullah", "Allah'ı teşbih ve tecsimden tenzih", "amel imandan bir cüz müdür?", "Kelamullah", "kulun fiillerinin yaratılması", "Cehennemde ebedi kalacakları belirlenmesi", "cebr", "hidayet ve dalalet", "Kuran'daki müteşâbih ayetlerin tevlinin caiz olup olmaması" meselelerindeki dilbilim analizlerine yer verilecektir. Kalam ilmi problemi olup da Arap dilbilimi ile bire bir ilgili olmayan ve Arap dilbilimi ile ilgili olduğu halde fasıkın imanı, cevher-araz, alemin hudusu, isim-müsemma ilişkisi, mütekellimin maksadı, kalbin mühürlenmesi, büyük günah işleyenlerin durumu, rızkın helalliği ve haramlığı... gibi konulardaki Arap dilbilimi analizlerine bu makalede yer verilmemiştir. Bu konular ve burada belirtilmemiş konular, başka bir çalışmaya konu olacak kadar geniştir. Ayrıca bu araştırmada yer alan kalam ilmi problemlerinde Hz. Peygamberden gelen rivayetlerdeki dil ile ilgili meseleler de bir başka çalışmayı gerektirecek genişlikte olduğu için bu çalışmada yer verilmemiştir.

Arap dilinin doğasında bulunan, aşağıda belirtilen ve belirtilmeyen birtakım hususların kalam ilmi problemlerinin tartışılmasına kaynaklık etmiş olduğu görülmektedir.

Kalam ilmi problemlerinin çıkışına kaynaklık eden sebeplerin başında Kuran'ın ayetlerinin muhkem ve müteşâbih⁷ diye ayrılması ve müteşâbih diye nitelenen ayetlerin anlamlarının bilinip bilinemeyeceği tartışmaları gelmektedir.⁸ Bu tartışmalar Kuran'ın bizzat kendisinden kaynaklı olduğu için, ilerleyen süreçte kalam ilmi problemlerinin zeminini hazırlamıştır. Dilbilimciler de bu iki kavramın anlam alanlarını belirlemek için yoğun çabalar göstermişlerdir. Bu çabalar sonunda, dil zorunlu olarak kendini kalam ilmi problemlerinin içinde bulmuştur. Muhkem ve müteşâbih ayetlerin anlaşılmasında iyi niyetli olmayanların müteşâbih ayetlere yönelmeleri kınanmaktadır. Müteşâbih ayetlere yönelen kötü niyetlilerin açabilecekleri zararların engellenmesi için dilbilimin alt disiplini anlambilimin devreye girmesi kaçınılmaz olmuştur. Kalam ilmi problemlerinin çıkışında dili kullanan insanın, içinde bulunduğu tarihî süreç, psikolojik hali, elde ettiği bilgi ve kültür

⁶ Erkan Kurt, "Kelâm Usûlü Açısından Kur'an'ı Anlamanın Temel Prensipleri", *Kelam Araştırmaları* 1/1 (2003), 90...vd.

⁷ Âl-i İmrân 3/7, Bkz. Muhammed b. Mükerrrem İbn Manzur, *Lisânü'l-‘Arab*. thk. Abdullah ‘Âli el-Kebir, Muhammed Ahmed Hasbullah, Haşim Muhammed eş-Ş’âzeli, Kahire: Dâru'l-ma ‘ârif ts, 952, 2189

⁸ Hüseyin Doğan, "İslâm Düşüncesinde İtikâdî Mezheplerce Benimsenen Dil Anlayışları", *Sakarya Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Dergisi*, 14/ 26 (2012), 2... vd.

birikimi, ön kabulleri, algı seviyesi, bulunduğu konum vs. durumlarının da etkili olduğunu burada belirtmek gerekmektedir.

Arap dilinin kullanımında görülen hazif, sözün anlaşılmasında ihtilaf doğuran sebeplerdendir. Sözlükte; yok etmek, kaldırmak ve düşürmek⁹ gibi anlamlara gelen “حذف”, ıstılahta bir konunun anlaşılmasını ya da bir kelimenin telaffuzunu hafifletmek, öz bir şekilde anlatmak gibi bir sebepten dolayı sözün tamamını söylememektir. Hazfedilen şey, bazen cümle, bazen kelime ve bazen de harf olabilmektedir. Hazifi, yaşayan tüm dillerde görmek mümkündür.¹⁰ Arap dilinin bu özelliğinden kaynaklı problem, hazfedilen şeyin ve içerdiği anlamın belirlenmesi çabaları sonucu görülmektedir.

Dildeki lafızların, bazen insanın günlük hayattaki düşüncesini bile ifade etmekte yetersiz kaldığı karşılaşılan durumlardandır. Kur’ân, görülen ve görülmeyen aleme dair bilgiler verirken mecaz, kinaye, telmih, teşbih...vb.¹¹ bir takım edebi üslup ve sanatlar kullanmaktadır. Bu üslup ve sanatların yorumlamaları kişilerde farklılık arz etmektedir. Kur’ân gibi fizik ötesi alemden gelen ve mevcut dilin lafızları ile insanlara emir ve yasaklar bildiren bir kutsal kitabın anlaşılmasında insan kaynaklı birtakım eksikliklerin olması kaçınılmazdır. Bazı insanlar yaratan ile yaratılan arasındaki varlık farkını ayarlayamadıkları için Kur’ân’ da Allah için kullanılan, el, yüz, gelmek...vb. ifadeleri anlamakta zorlanmışlardır.¹² Bu gibi ifadeler Arapçanın kelime semantiği içerisinde değerlendirilmelidir. Aksi halde kelimelerin ilmi ve diğer ilim dalları alanındaki problemleri çözmenin imkanı olmayabilir.¹³ Bir metni ya da ifadeyi, anlama ve anlamlandırmanın o metnin yazıldığı ve ifadenin söylendiği dilin söz varlığından ve kullanım üslubundan ayrı düşünülemediği gerçeği gözden kaçırılmamalıdır.

Arap dilinin, kelimelerin ilmi problemlerinin çıkmasına zemin hazırlayan üslubunun ve gramer kurallarının yanı sıra, bazı bilginlerin, kelimelerin dildeki delaletlerini yeterli bulmayıp dinin de kelimelerin delaletine etkilerinin olması gerektiğini düşünmeleri de kelimelerin ilmi problemlerinin çıkmasının, çoğalmasının veya problemin genişlemesinin sebebi olmuştur.¹⁴ Bazen de kelimelerin zahiri anlamlarının yanı sıra batını anlamlarının olduğunu söyleyenler de olmuştur.¹⁵ Bu şekildeki bir anlayışın kapısı aralandığı zaman kelimelerin ilmi problemleri sonlandırılmaz ve problemler

⁹ İbn Manzur, *Lisânü'l-‘Arab*, 810.

¹⁰ Bkz El-Marsâl. “Ehemmiyetü'l-hazf ve envâ ‘ihi” <https://www.almsal.com/post/950729>. 06.08.2021.

¹¹ Bkz. ilgili terimler ve başka terimler için, Ali Bulut, *Belâgat Terimleri Sözlüğü*, (İstanbul: İFAV.Yayınları), 2015.

¹² Doğan, “İslâm Düşüncesinde İtikâdî Mezheplerce Benimsenen Dil Anlayışları”, 10... vd.

¹³ Kurt, “Kelâm Usûlü Açısından Kur'an'ı Anlamanın Temel Prensipleri”, 90...vd.

¹⁴ Mehmet Bulgen, “Klasik Dönem Kelâmında Dilin Gücü”, *Nazariyat* 5/1, (Nisan 2019), 65-67.

¹⁵ M. Mustafa Çakmaklıoğlu, *Muhyiddin İbnü'l-Arabî'ye Göre Dil-Hakikat İlişkisi Marifetin İfadesi Sorunu* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi 2005), 178... vd.

çözumsuzlükle karşı karşıya kalırlar. Anlama ve anlamlandırma bir dil olayı olduğundan kalam ilmi problemlerini Arap dilinin kullanımının dışına çıkararak çözümlenimin imkanı kalmamaktadır.

Kalam ilmi problemlerinin çıkışının bir başka sebebi de insanın din tarafından mükellef/sorumlu tutulmadığı konulara dalması olabilir. Şehristânî (ö. 548/1153) el-Milel ve'n-nihâl adlı eserinde, el, yüz, istivâ gibi müteşâbihten sayılan ve kalam ilmi tartışmalarına sebep olan sıfatların anlamlarının bilinmesinden insanın sorumlu olmadığını vurgulamaktadır.¹⁶ Bu bağlamda insanın, din tarafından sorumlu tutulmadığı konulara dalarak kendi kendine fazladan sorumluluklar yüklediği anlaşılmaktadır. Bu bakış açısı, ilmî çalışmaları durağanlaştırmayacağı için sağlıklı bir bakış olarak görülmeyebilir.

Allah'ın, kendi aşkınlığını insanlara anlatırken, insanların kullandığı sınırlı dilin kavramlarını ve kelimelerini kullanması bu makalede yer alan problemlerin çıkışının zorunlu olarak zeminini oluşturmuştur. Çünkü kavramlar ve kelimeler insanların sınırlı dünyalarında kullandıkları dilden seçilmiştir. İnsanlar tarafından kullanılan sınırlı dille aşkın manalar yine anlayışı sınırlı olan insana aktarılmıştır. Böylelikle dilin sınırlılığı ve insanın anlayışının sınırlılığı birleşince kalam ilmi problemlerinin doğması kaçınılmaz olmuştur.¹⁷ Konuşanın maksadının ne olduğunun anlaşılması düşüncesi de bu problemlerin çıkışına sebep olabilmektedir. Konuşan, iradesi gereği daha önceden konulan anlamların dışında -bir işaret gereği- mecaz olarak başka bir anlama yönelebilir. Bu durumda konuşanın maksadını bilmek gerekmektedir. Müttekellim dilde var olan anlama yönelmek zorunda değildir. Bu bakış açısı sonunda konuşanın maksadını belirlemeye yönelik kalam ilmi problemleri çıkabilmektedir.¹⁸ Yukarıda belirtilen sebeplerden dolayı çıkan kalam ilmi problemlerinin Arap dilbilimi açısından anlambilim kaynaklı ve gramer kaynaklı problemler olarak ele almak mümkündür.

1. Anlambilim Kaynaklı Problemler

Kelimelerin anlamlarını inceleyen bilim diye tarif edilen anlambilimin incelediği konulardan biri de kelimelerin cümle içindeki kazandığı anlamların belirlenmesidir.¹⁹ Kelimelerin, herhangi bir cümlede bulunmadıklarında yüklendikleri anlam ile bir cümlede bulduklarında yüklendikleri anlam, bazen değişebilmektedir. Bu bağlamda kelimelerin, kök anlamları ile bir cümledeki veya metindeki anlamlarını tespit etmek önem kazanmaktadır. Kalam ilminde tartışılan, *Allah'a mekan isnadı, Halku'l-Kur'ân, R'uyetullah, Allah'ı teşbih ve tecsimden tenzih, İmanın amelden bir cüz olup olmama* problemleri üzerinden anlambilim analizleri yapılmıştır. Söz konusu tartışmalarda, yapılan dilbilim

¹⁶ Abdulkerim Şehristânî, *el-Milel ve'n-nihâl*, thk. Ahmed Fehmi, Beyrut: Dâru kutub'l-İlmiye 1992, 93.

¹⁷ Muhammed İbn 'Âşur, *et-Tahrir ve't-tenvir*, (Tunus: y.y. 1984), 3/158...vd.

¹⁸ Hülya Altunya, *Kâdî Abdülcebbar'da Söz (Kelâm)-Anlam İlişkisi -Kasdu'l-Müttekellim Problemi Bağlamında* (Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi 2009), 187...vd.

¹⁹ Guiraud, Pierre, *Anlambilim* çev. Berke Varda, (İstanbul: Multilingual Yayınları, 1999), 7...vd.

analizlerine değinilirken, tartışma konularının sıralaması random yöntemi ile yapılmış konuların öncelik sıralaması yapılmamıştır. Ayrıca tartışmaların çıkışına sebep olan ve kelam ilmi açısından önemli görülen kelam mezhepleri arasında görüş ayrılıkları doğuran yaklaşımlara yer verilmemiştir.

1.1. Allah'a Mekan İsnadı

Kelam ilminde tartışılan Allah'a mekan isnadının doğru olup olmaması probleminin kaynağının Kur'ân' da geçen "استوى ve عرش"²⁰ kelimelerinin anlamlarının tespitinden kaynaklı olduğu düşünülmektedir.²¹ عرش kelimesinin sözlüklerdeki kök anlamına bakıldığında kral için yapılan yatak/taht veya gölgelik anlamlarına geldiği görülmektedir.²² Kelimenin mecaz anlamı dikkate alınmadan sözlük anlamı olan yatak/taht veya gölgelik anlamları düşünülecek olursa الرَّحْمَنُ (عَلَى الْعَرْشِ اسْتَوَى) ²³ ve (تَمَّ اسْتَوَى عَلَى الْعَرْشِ) ²⁴ ayetlerinin anlamları Allah'a mekan isnadını gerekli kılmaktadır. Allah'ın bir mekânda olması, bir mekana sığması söz konusu olamayacağından, problemi, söz konusu kelimenin Arapların kullanımında var olan başka bir anlam aracılığı ile çözmek gerekmektedir. Araplar "عرش" kelimesini mecazi olarak "المالك/mülk-varlık" anlamında da kullanmışlar. "المالك/mülk-varlık" manası Arapların şiirlerinde kullanılmıştır. Kelam alimleri de Allah'a mekan isnadı problemini söz konusu kelimeye "mülk-varlık" anlamı ve "استوى" kelimesine de "yönetimi-hakimiyeti altına almak" anlamı vererek çözdükleri görülmektedir. Bu durumda Allah'ın bir mekanda olması değil varlıkları hükümlerini altına alması anlamı verilmektedir.²⁵

1.2. Halku'l-Kur'ân

Kelam ilminde tartışılan "Halku'l-Kur'ân/Kur'ân' ın yaratılışlığı"²⁶ probleminin de Anlambilim kaynaklı olduğu anlaşılmaktadır. Kelam ilmi açısından Kur'ân' ın yaratılmış olduğunu

²⁰ el-Hâkka 69/17; ez-Zümer 39/75; el-Mü'min 40/7; Tâhâ 20/5; el-A'râf 7/54.

²¹ Ebu Mansur el-Mâtürîdî, *Kitâbu't-tevhîd*, thk. Bekir Topaloğlu, Muhammed 'Ârûşî, (İstanbul: İrşad yayınevi 2001), 131.

²² İbn Ahmed El-Halil, *Kitâbu'l-ayn*, thk. Abdulhamid Handâvî, (Beyrut: Dâru'l-kütübî'l-İlmiye 2003), 3/129; Mâtürîdî, *Kitâbu't-tevhîd*, 131.

²³ Tâhâ 20/5.

²⁴ el-A'râf 7/54.

²⁵ Mâtürîdî, *Kitâbu't-tevhîd*, 136; Abdulcebbar el-Kadî, *Tenzîhu'l-Kur'ân 'ani'l-metâ'in*, thk. es-Sâyih, Amed Abdurrahim, (b.y.: Mektebetun'nâfize 2006), 224; Abdulcebbar el-Kadî, *Müteşâbihu'l-Kur'ân* thk. Adnan Muhammed Zarzûr, (b.y.: Dâru't-turâs, ts.), 1/72...vd.; Abdülcebbar el-Kadî, *Şerhu usuli'l-hamse*, thk. Abdülkerim Osman, (Kahire: y.y. 1996), 226; Nail Karagöz, "Hanefî-Mâtürîdî Düşünce Akımında İsbat-ı Vâcibe ve İlahî Sıfatlara Yönelik İstidlâller", *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 15/ 2, (2015), 34, 57, 58.

²⁶ Bkz. Ebu'l-Mu'în en-Nesefî, *Tebziratu'l edille*, thk. Muhammed el-Envar, (Kahira: y.y. 2011), 66, 435, , Elmas Gülhan Çam, *Bâkîllânî'de Dil ve Dilin Kelamî İstidlaldeki Kullanımı*, (Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler

düşünenler { إِنَّا جَعَلْنَاهُ قُرْءَانًا عَرَبِيًّا لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ }²⁷ ayetinde geçen جعل mazi fiilinin anlam alanının “yaratma” olarak tespit etmişler ve buna bağlı olarak Kur’ân’ın yaratılmış/mahluk olduğunu savunmuşlardır.²⁸ Kur’ân’ın yaratılmamış olduğunu düşünenler ise, جعل mazi fiilini söz konusu ayette anlam alanının “yaratma” olmadığını, “yapmak, ifade etmek, isimlendirmek, hükmünü vermek” olduğunu ileri sürmüşlerdir. Tespit edilen bu anlam alanına göre yukarıda belirtilen ayetin anlamının “Kur’ân’ın ibarelerini ve hükümlerini Arap dili ile ifade ettik” şeklinde olduğu yorumunu yapmışlardır. Bu yoruma bağlı olarak Kur’ân’ın yaratılmadığını savunmuşlardır. جعل mazi fiilinin anlam alanını, yapmak, ifade etmek, isimlendirmek, hükmünü vermek diye tespit edenler kendi görüşlerinin doğruluğunu ispat etmek için söz konusu fiilin “yaratma” anlamında olması için bir meful alması gerektiğini, fiil iki meful alırsa “yaratma” anlamına gelmeyeceğini söylemişlerdir. Söz konusu fiil yukarıda verilen ayette ise iki meful almıştır. Bu kullanım gereği جعل mazi fiilinin anlam alanının “yapmak-ifade etmek” olduğu anlaşılmaktadır.²⁹

1.3. Allah’ın Ahirette Görülüp-Görülememesi/Ru’yetullah

Anlambilim kaynaklı olduğu düşünülen diğer bir kelam ilmi problemi de “Ru’yetullah/ Allah’ın ahirette görülüp-görülememesi” meselesidir. Söz konusu tartışma { وَجُوهٌ يَوْمَئِذٍ نَاصِرَةٌ إِلَىٰ رَبِّهَا نَاطِرَةٌ }³⁰ “o gün bazı yüzler parlaktır, Rablerine bakmaktadırlar” ayetinde geçen “ناظرة” kelimesinin anlam alanının tespitindeki farklı görüşlerden hareketle bir grup, Allah’ın ahirette görüleceğini savunmuş, diğer bir grup da Allah’ın ahirette görüleceğini savunmuştur. Allah’ın ahirette görüleceğini savunan grup söz konusu ayette geçen “ناظرة” kelimesinin anlam alanını “beklemek” olarak tespit etmişler ve bu tespite bağlı olarak da Allah’ın ahirette görüleceğini savunmuşlardır. Allah’ın ahirette görüleceğini savunan grup ayette geçen “ناظرة” kelimesinin anlam alanını “görmek-bakmak” olarak tespit etmişler ve bu tespite bağlı olarak da Allah’ın ahirette görüleceğini savunmuşlardır. Allah’ın ahirette görüleceğini savunan grup; “نظر” fiili “وجه/yüz” kelimesi ile kullanılır ve “إلى” harf-i cerri ile müteaddi yapılırsa ise “بصر/gözle görme” ye delalet ettiği açıklamasını yaparak görüşlerini güçlendirmektedirler.³¹ Söz konusu ayette de “نظر” fiili “وجه/yüz”

Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2013), 42; Hüseyin Tural, *Mezheplerin Teşekkülü Öncesi Dönem Sünnî Kelâmında Halku'l-Kur'ân Meselesi* (Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi 2017).

²⁷ ez-Zuhruf 43/3.

²⁸ Nesefî, *Tebsiratu'l edille*, 439; Abdulaziz b. Müslim el-Kinânî, *el-Hayde ve'l-î'atizêr*, thk. Ali Muhammed Nasır eL-Fakîh, (el-Medinetü'l-münevvara, Mektebetü'l-'ulumî'l-hikem 2002), 69.

²⁹ Nesefî, *Tebsiratu'l Edille*, 482, 483, Bakillânî, Muhammed, *Kitâbu't-temhîd*, thk. Richard Yusuf Makârîsî, (Beyrut: y.y. 1957), 249-250.

³⁰ el-Kıyâmet 75/22, 23.

³¹ Bakillânî, *Kitâbu't-temhîd*, 267, 273; Abdulmelik b. Abdillâh b. Yusuf el-Cuveynî, *Kitâbu'l-İrşâd ila kavâ'idî'l-edille fi Usûli'l-İ'tikâd*, thk. Muhammed Yusuf Musa, Ali Abdulmunîm Abdulhamîd, (Kahire: Mektebetü'l-Hâneçî, 1950), 182-183, ayrıca bkz. Talât Koçyiğit, *Kur'an ve Hadiste Ru'yet Meselesi*, (Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları: 128, Ankara Üniversitesi Basımevi 1974), 39..vd.

kelimesi ile kullanılmış ve “الى” harf-i cerri ile müteaddi yapılmıştır. Şayet söz konusu ayette geçen “ناظرة” kelimesinin “beklemek” anlamında yorumlanması doğru kabul edilse de Allah’ın ahirette görüleceğine delalet edebilir. Çünkü beklemek bir şeyin olacağına göstergesidir. Bu bağlamda beklenen şeyin Allah’ın görülmesi olma ihtimali yüksektir.

Ru’yetullah tartışmasının bir diğer delili de { قَالَ رَبِّ ارْتَبِي أَنْظُرْ إِلَيْكَ قَالَ لَنْ نُرِيَنَّكَ وَلَكِنْ أَنْظُرْ إِلَى الْجَبَلِ فَإِنَّ }³² ayetidir. Söz konusu ayette Hz. Musa’nın, Allah’ı görme talebi dağın yerinde durması ile talik edilmiştir. Arap dilinde kelimenin ya da ifadenin anlam alanının belirlenmesinde talik önemli bir yer tutar. Zarflar ve câr- mecrurların fiiller ve şibih fiiller ile olan ilişkisini sağlamaya talik denmektedir.³³ Arapların, bir şeyin gerçekleşmesini veya gerçekleşmemesini ifade etmek için taalluk üslubunu kullandıkları olmuştur. Şair el-Hansâ (ö. 24/645)

ولا أصالح قوما كنت حربهم .: حتى يعود بياضا حلقة القار

Beytinde arkadaşına hitaben; “senin harp ettiğin kişilerle ziftin siyahlığı beyaza dönüşmedikçe barışmayacağım” derken taalluk üslubunu kullanmıştır. Arkadaşının düşmanları ile barışmasının imkansız olduğunu, ziftin siyahlığının beyaza dönüşmesi gibi imkansız bir şeye bağlamış olması, onun arkadaşlarının düşmanları ile barışmasının hiçbir zaman gerçekleşmeyeceğinin delili olmuştur.³⁴ Bu bağlamda yukarıda geçen ayette dağın yerinde durması mümkün olan işlerden olduğu için Allah’ın da görülmesi mümkün bir işe taalluk edildiğinden dolayı Allah’ın görülmesinin mümkün olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Daha açık bir ifade ile Allah’ın görülmesi dağın yerinde durması gibi mümkün bir işe taalluk ettirildiğinden Allah’ın görülmesinin mümkün olduğu söylenilmiştir. Görülmesinin mümkün olmadığını söyleyenler de görmenin taalluk edildiği şeyin - dağın yerinde durması- gerçekleşmediği için Allah’ın görülmesinin mümkün olmadığı sonucuna ulaşmıştır. Arapçada bir şeyin gerçekleşmesinin, gerçekleşmesi imkansız bir başka şeye taalluk ettirilmesi istenilen şeyin gerçekleşmeyeceğinin delili sayılmıştır. Yukarıda da belirtildiği üzere Allah’ın dağa tecellisi sonucunda dağın yerinde durması imkansız bir durum olduğundan Allah’ın görülmesini de imkansız sayılmıştır.³⁵

Allah’ın görülmesi veya görülmemesi hakkındaki tartışmaların el-A’raf suresi 143. Ayette geçem الرؤية / görmek kelimesi ile el-En’âm suresi 103. Ayette geçen الإدراك / idrak etmek kelimelerinin anlam alanlarından kaynaklı olduğu da görülmektedir. Allah’ın görülmesini mümkün görenler, الرؤية kelimesi ile الإدراك kelimesinin anlam alanlarının farklı olduğunu savunmuşlar. Allah’ın görülmesinin mümkün olmadığını söyleyenler الرؤية kelimesi ile الإدراك kelimesinin anlam

³² el-A’raf 7/143 .

³³ Necib Lübdî, *Mu’cemu’l-mustalahâtî’n-nahviyye ve’s-sarfîyye*, (Beyrut: Müessesetu’r-risale, 1985), 156.

³⁴ İsmail el-Eş’ârî, *el-İbâne ‘an ‘usûli’l-diyâne*, thk. Ebu Abdulillah, Salih, (Riyad: y.y. 2011), 285.

³⁵ Abdülcebbâr el-Kadî, *el-Muğni fi t-tevhîd ve’l-‘adl*, thk. Mustafa Hilmi, Ebu’l-vefa el-ganîmî, (b.y. : ed-Dâru’l-misriyye, ts.), 161...vd; Eş’ârî, *el-İbâne ‘an ‘usûli’l-diyâne*, 283...vd.

alanlarının aynı olduğunu savunmuşlardır. Allah'ın görülmesini mümkün gören ve الرؤية kelimesi الإدراك kelimesinin anlam alanının farklı olduğunu söyleyenler, الرؤية kelimesinin anlam alanını gözle bir şeyi görmek olarak belirlerken, الإدراك kelimesinin anlam alanını ihata/kuşatmak, bir şeyin özünü bilmek olarak belirlenmişlerdir. Bu bağlamda Allah'ı görmek mümkün, özünü bilmek ise mümkün değildir. ﴿ لَا تُدْرِكُهُ الْأَبْصَارُ وَهُوَ يُدْرِكُ الْأَبْصَارَ وَهُوَ اللَّطِيفُ الْخَبِيرُ ﴾³⁶ ayette geçen لَا تُدْرِكُهُ الْأَبْصَارُ gözler onu idrak edemez denilirken kastedilen anlam; onu özünün gözle kuşatılıp bilinmeyeceği vurgulanmaktadır. Ayrıca “ru'yet” umumi “idrak” hususi bir anlam ifade etmekte yukarıda sözü edilen ayette has olan idrak olumsuzlaştırılmıştır. Has olanın olumsuzlaştırılması âm olanın da olumsuzlaştırılacağı anlamına gelmemektedir.³⁷

Ayrıca el-A'râf suresi 143. ayette “Ru'yetullah” ile ilgili ³⁸ لَنْ edatının kullanımına bağlı olarak yapılan dilbilim analizine de yer vermek gerekmektedir. Allah'ın görülmesinin mümkün olmadığını savunanalar, söz konusu ayette yer alan لَنْ edatına ebedi olumsuzluk (ahireti de içine alan) bildirme anlamı yüklemişler ve buna bağlı olarak Allah'ın görülmesinin mümkün olmadığı sonucuna ulaşmışlardır. Allah'ın görülmesinin mümkün olduğunu savunanalar, söz konusu ayette yer alan لَنْ edatına olumsuzluğu pekiştirme anlamı yüklemişler ve buna bağlı olarak Allah'ın görülmesinin mümkün olduğu sonucuna ulaşmışlardır.³⁹

1.4. Allah'ı Teşbih ve Tecsimden Tenzih

Allah'a yüz, el...vb. Organlar isnat etmek kelim ilmi problemlerinin başında gelen hususlardandır. Arap dilinde “وجه/yüz” kelimesinin bilinen anlamı canlı varlıkların bir organı anlamına geldiği gibi zat/var olan anlamına geldiği de söylenmektedir. Arap dilinde yüz/ وجه kelimesinin mecazi olarak zat/var olan anlamına gelmesi şöyle açıklanmaktadır. İnsanı insan yapan, duygu, düşünce ve idrak gibi hasletlerin başta bulunması ve insanı en çok tanıtan organın yüz olması, başın da en belirgin bölgesinin yüz olması nedeniyle وجه kelimesi ile ذات/var olan kelimesi arasında bir bağ kurularak وجه kelimesi ile ذات/var olan kastedildiği söylenilmiştir. Araplar insanların işlerini yürüten, sorularını çözen kimselere lider-ulu kişi anlamında وجه القوم demişlerdir. Belirtilen anlam alanları çerçevesinde el-Kasas suresi 88. er-Rahmân suresi 27. el-Bakara suresi 115.

³⁶ el-En'âm 6/ 103.

³⁷ Ebu Hayyân, Muhammed Yusuf, *el-Bahru'l-muhît fi'tefsîr*, thk. Züheyr Ceîr, (Beirut: Dâru'l-fikr 2010), 606; Mâturîdî, *Kitâbu't-tevhîd*, 141; el-Kadî, *el-Muğni fi t-tevhîd ve'l-'adl*, 144...vd; Fahreddin er-Razî, *Tefsîru'l-Fahrî'r-razî*, (Beirut: Dâru'l-fikr, 1981), 13/ 131...vd.

³⁸ Bkz. Abdullah İbn Malik, *Şerhu'l-kafiyeti's-şafiye*, thk. Ahmed Hariri (b.y.: Dâru'l-mâmun li't-türâs, 1982; Muhammed İbn Hişam, *Muğni'l-lebib an kütübi'l-e'arîb*, thk. Muhammed el-Hatib, (b.y.: Silsiletü't-türâsiye, ts.)

³⁹ Razî, *Tefsîru'l-Fahrî'r-razî*, 14/ 242-243; Kadî, *Şerhu 'usuli'l hâmse*, 264...vd.

el-İnsân suresi 9. Ayetlerinde geçen وجہ kelimesini zat/ulu-yüce varlık anlam alanı çerçevesinde yorumlamışlar böylelikle Allah'ı teşbih ve teccimden tenzih etmişlerdir.⁴⁰

1.5. İman Amelden Bir Cüz Müdür?

İman ve amel kavramlarıyla kastedilen anlamın ne olduğuna dair; iman nedir? Amel nedir? Bu iki kavram arasında nasıl bir bağ vardır? İman ile amel bir midir? Ayrı şeyler midir? Amel imandan bir cüz müdür? gibi kelimeler ilmi tartışmalarının temelinde Arap dilbilimi alt disiplini anlambilim yaratmakta olup bu konuda kelimeler ilmi kaynaklarında anlambilim analizleri yapılmaktadır.

İman, sözlükte أمن üç kök harfe bir harf ekleyerek elde edilen آمن⁴¹ mezt fiilinin ایمان şeklinde gelen mastarıdır. Kelime bu şekliyle Arap anlambilimi açısından tasdik-kabul anlamına gelmektedir. Bu bağlamda Allah'ın varlığını birliğini tasdik eden iman etmiş sayılır. Bazı kelamcılar iman kavramının tanımını yaparken Arap anlambiliminin delalet ettiği bu anlamın dışına çıkarak tasdik anlamına, organlarla amel etmek şeklinde dilde olmayan bir anlam eklemişlerdir. Bu ek anlam sonunda iman etmek için, Allah'ın varlığını birliğini tasdik etmek yetmez, namaz, oruç ve hac gibi ibadetlerin de yerine getirilmesi gerektiği anlamı doğmaktadır. Kelimenin anlam alanı bu şekilde belirlendiğinde iman ile amel ayrılmaz bir bütün olarak görülmekte, inkar etmeksizin bir tembellik ve ataletten dolayı söz konusu amelleri yapmayanlar küfürle itham edilmektedir.⁴² İman kavramını amel kavramı ile ilişkilendirenler kelimelerin bir dil bakımından bir de din bakımından anlamlarının olduğunu söylemişlerdir. Bu düşünceden hareketle, dinin koyduğu emir ve yasakların boşuna olmadığı ve amelin imandan bir cüz olduğu sonucuna ulaşılmıştır.⁴³ Arap dilinde imanın tasdik anlamına geldiğini dolayısıyla amelin imandan bir cüz olmadığını söyleyenler de dinin, dildeki bir kelimenin anlamını belirlemediğini, hüküm, şart ve sıfat koyduğunu söylemişler ve kelimelerin anlamlarını belirlemede dilin dışına çıkmayı uygun bulmamışlardır.⁴⁴ Kelam ilmi tartışma alanları ile ilgili yapılan bu dilbilim analizleri Arap anlambilimine katkıları sağlamıştır. Kelam ilmi tartışma konularında dilin delalet ettiği anlam alanlarının dışına çıkıldığında tartışılan problemlerin çözümü yerine bir çıkmazın oluşacağı görülmektedir.

⁴⁰ Fahrüddîn b. 'Ömer er-Râzî, *Esâsu't-takdîs fi 'ilmi'l-keâm*, thk. Ahmed Hıccâzî (Kahira: y.y. 1986), 155...vd.

⁴¹ Bu kelimenin aslı أمن şeklinde olup iki hemze harfi yan yana geldiğinde -sarf ilmi kuralı gereği- hemzelerden biri med harfi olan elife dönüşmüştür.

⁴² Ebu'l-Hasen el-Eş 'arî, *Kitâbu'l-lüm'a*, thk. Hamuda Ğurabe, (b.y.: Matba'atu masîr, 1955), 113...vd.; Kadî, *Şerhu 'usuli'l-hamse*, 123-125; Bakillânî, *Kitâbu't-temhîd*, 346-347; Neseî, *Tebsiratu'l edille*, 110-112.

⁴³ Bulğen, "Klasik Dönem Kelâmında Dilin Gücü", 65-67.

⁴⁴ Muhammed İbn Fûrek, *el-Hudûd fi'l-'usûl*, thk. Muhammed es'Sülaeymânî, (Beyrut: Dâru'l- ğarbi'l-İslâmî, 1999), 108- 109.

2. Gramer Kaynaklı Kelam İlmî Problemleri

Arap dilinin gramerinin çok geniş ve detaylı olduğu, bu alanla ilgilenenler tarafından bilinen bir durumdur. Makalenin bu bölümünde Arap dilinin geniş gramer konularına girmeden detaylarına dalmadan kelam ilmi problemlerinden Kelamullah (Allah'ın kelamı kadim midir? hâdis midir?) meselesinde, kulun fiillerinin yaratılması, cehennemde kalacakların belirlenmesi, hidayet ve dalalet, Kur'ân'daki müteşâbih ayetlerin tevlinin caiz olup olmadığı meselesi, tartışılırken yapılan Arap dilbilimi gramer analizlerine yer verilecektir.

2.1. Kelamullah

Kelam ilminde çokça tartışılan Kelamullah (Allah'ın kelamı kadim midir? hâdis midir?) meselesinde de yukarıda belirtilen diğer problemlerde olduğu gibi birtakım tartışmalar olmuş ve bu tartışmalar esnasında dilbilim analizleri yapılmıştır. Kelam ilminde Kelamullah tartışan bir grup, Allah'ın kelamını kadim/yaratılmamış diğeri de hâdis/yaratılmış olduğunu iddia etmişlerdir. Her iki grup da iddialarını ispat için birkaç surenin farklı ayetlerinde geçen ﴿فَيَكُونُ﴾⁴⁵ “ol (der) olur” ifadesini delil olarak kullanırlar ve dilbilim analizleri yaparlar. Allah'ın kelamının hâdis/yaratılmış olduğunu iddia edenler ifade de geçen “ف” bağlaç harfinin takip/peşi sıra olmak anlamı ifade ettiğini kabul ederler. Bu durumda “ف” bağlaç harfinin Arap dilinde takip ifade etmesinin gereği كن/ol emri ile يكون/oluyor muzari fiili arasında bir birimlik zaman oluşur. Oluşumunda zaman geçen şeyler yaratılmıştır. Yaratılmışın yaratan olması caiz olmadığı için Kelamullahın yaratılmışlığı çıkarımı yapılmaktadır. Allah'ın kelamının ezeli/yaratılmamış olduğunu iddia edenler de söz konusu ifade de geçen “ف” bağlaç harfinin Arap dilinde her zaman mutlak takip/peşi sıra anlamı ifade etmediğini başka anlamlarının da olduğunu kabul ederler. Onlara göre “ف” bağlaç harfi, bir emrin cevabında ya da sözün bütününe cevabında bulunursa takip ifade etme yerine salt haber verme anlamı ifade eder. Söz konusu ayette “ف” bağlaç harfi kendinden önce geçen كن emrinin cevabı olarak gelen يكون muzari fiilinin başına geldiğinden ta'kip anlamı yerine salt haber verme anlamı ifade etmiştir. Söz konusu ayette فيكون ifadesi bir şeyin meydana gelmesinin salt haber verilmesi maksadıyla söylenmiş bir söz olduğundan “ف” bağlacı takip ifade etmez. Böylelikle كن emrinin cevabı olarak gelen يكون fiili arasında bir birim zamanın geçmesi söz konusu olmayacağından Allah'ın kelamının ezeli olduğu ispatlanmış olur.⁴⁶

2.2. Kulun Fiillerinin Yaratılması

Arap dilinde, zamir ve ism-i mevsul gibi kapalı isimlerin cümle içerisindeki kullanım alanlarını belirlemek önemlidir. Kelam ilmi problemlerinden kulun fiillerinin yaratılması tartışmasında kapalı isimlerin cümle içerisindeki kullanım alanlarını yönelik analizler görülmektedir. ﴿أَلَا يَعْلَمُ مَنْ خَلَقَ وَهُوَ﴾

⁴⁵ el-Bakara 2/ 117; Âl-i İmrân 3/ 47; el-En'âm 6/73; en-Nahl 16/ 40; Meryem 19 /35.

⁴⁶ Bakillâni, *Kitâbu't-temhîd*, 243-246.

﴿اللطيف الخبير﴾⁴⁷ “Yaratan bilmez mi? O, latif ve habîrdir.” Mealindeki ayette geçen “من” ism-i mevsulünün delalet ettiği anlam da kelimciler arasında ihtilaf oluşmuş ve buna bağlı olarak kelimciler arasında “kul fiilini kendi mi yaratır yoksa onun fiillerinin yaratıcısı Allah mıdır?” tartışması yapılmıştır. Bu tartışmada “kul kendi fiilini kendi yaratır” ve “fiillerinin yaratıcısı Allah’tır” diyenlerin delili de bu ayette geçen “من” ism-i mevsulünün delalet ettiği anlam olmuştur. Kul fiilini kendi yaratır, diyen grup, söz konusu ayette geçen “من” ism-i mevsulünün delaletini “insan/şahıs” olarak belirlemişler ve ayeti “Allah yaratana (insanı) bilmez mi? şeklinde yorumlayarak, yaratmanın fiillerle alakalı olmadığını iddia etmişlerdir. Fiillerin yaratıcısı Allah diyenler, “من” ism-i mevsulünün delaletini Allah olarak belirlemişler, ayeti “yaratan hiç bilmez olur mu?” şeklinde yorumlayarak, yaratmanın fiillerle alakalı olduğunu söylemişler ve kulların fiillerinin Allah tarafından yaratıldığını iddia etmişlerdir. “من” ism-i mevsulünün delaletini “insan” olarak yorumlayan grup niçin böyle yorumladıklarına dair herhangi bir neden belirtmezken “من” ism-i mevsulünün delaletini Allah olarak yorumlayan grup, söz konusu ayetten önce geçen ayetteki kulların gizlediklerini, açığa vurduklarını ve göğüslerinde gizlediklerini Allah’ın bildiği belirtildikten sonra, kulları uyarmak makamında tehdit içeren bu ayetin geldiğini belirtir. Şayet “من” ism-i mevsulünün delaleti “insan/şahıs” olsaydı insanın yaratılmasında, onların yapacakları fiillere dair bir tehdidin manası olmaz ve ayet bağlamdan kopuk bir anlam içermiş olur.⁴⁸ Kelimelerin delaletleri tespit edilirken, kelimelerin anlamlarının metnin genel bağlamından ayrı düşünülmemesi gerektiği dilbilimin temel ilkelerinden olduğu bilinen bir gerçekliktir.

Harflerin kullanım amacındaki farklılıktan kaynaklanan kelam problemlerinin bir benzeri de ﴿وَاللَّهُ خَلَقَكُمْ وَمَا تَعْمَلُونَ﴾⁴⁹ ayetindeki “ما” harfinin kullanım amacının belirlenmesindeki ihtilaflarda görülmektedir. Arapçada “ما” harfinin birçok kullanım amacının olduğu bilinmektedir. Burada “ما” harfinin tartışmayla ilgi olan, mastar ve ism-i mevsul anlamı bildirme durumları ele alınacak diğer kullanım amaçlarına değinilmeyecektir. Mastarların, sarîh ve müevvel diye iki türü olup, zamana bağlı olmadan iş ve oluş bildiren yapılardır. Sarîh mastarlar قراءه/okumak, كتابة/yazmak gibi yapılar olup bunlara aslı mastar da denir. Müevvel mastarlar, ما, أن, كي gibi harflerden sonra gelen fiillerle birlikte oluşturulan ما تقرأ /ما تكتب /أن تكتب şeklinde yapılar olup anlam itibarı ile قراءتك /okuman, yazman diye yorumlanan yapılardır.⁵⁰ İsm-i mevsul; tek başlarına kullanıldıklarında her hangi

⁴⁷ el-Mülk 67/ 14.

⁴⁸ Ebu Mansur el-Mâturîdî, *T’avîlâtü ehli’s-sünne*, thk. Muceddî Bâsellûm, (Beyrut: Dâru’l-kutubi’l-‘ilmiye, 2005), 10/ 114-115.

⁴⁹ es-Sâffât 37/ 96.

⁵⁰ Geniş bilgi için Bkz. Eyüp Akşit, “Arap Dilinde Mâ Edatı ve İşlevleri”, *Türkiye Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, 4, (İzmir 2017), 41-59.

bir anlam ifade etmeyen ancak kendinden sonra gelen cümle ya da cümlemsi ifadelerle anlam oluşturan ما الذي، vb. gibi birçok şekli ve türü olan yapılara denir.⁵¹

Söz konusu ayetteki ما kendinden sonra gelen تَعْمَلُونَ ifadesi ile مَا تَعْمَلُونَ şeklinde kullanıldığı için fiillerin ezelde Allah tarafından yaratıldığı sonucuna ulaşmışlardır. Yine تَعْمَلُونَ ifadesindeki ما yı ism-i mevsul kabul edenler anlamı معمولكم olarak yorumlamışlardır. Bu yorumu yapanlara göre ise bundan önceki ayetle de bağlantı kurarak kulları ve kulların yaptıkları putları, kullar yaparken Allah tarafından yaratıldığı sonucuna ulaşmışlardır.⁵² Bu yorumla Allah kulların kendi elleriyle yaptıkları putların da yapıcısıdır demeye çalışmışlardır.

2.3. Cehennemde Ebedi Kalacakların Belirlenmesi

Ceza bildiren ayetlerin anlaşılmasında da “من” ism-i mevsulünün delaletinden kaynaklı kalam ilmi problemi görülmektedir. “من” ism-i mevsulü kullanıldığı yere göre bazen umum bazen husus bazen de ba'd/bir kısım anlamlarına gelmektedir. Söz konusu ism-i mevsul { وَمَنْ يَعِصِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ فَأَنْ }⁵³ ve { وَمَنْ يَقْتُلْ مُؤْمِنًا مُتَعَمِّدًا فَجَزَاؤُهُ جَهَنَّمُ }⁵⁴ ayetlerinde bir gruba göre umum diğer bir gruba göre husus anlamı bildirmektedir. Ayette geçen “من” ism-i mevsulünün umum anlamı için kullanıldığı yorumunu yapanlar, müminlerin de kafirler gibi ebediyen cehennemde kalabilecekleri fikrini ileri sürmüşlerdir. “من” ism-i mevsulünün husus bildirdiği yorumunu yapanlar ise cehennemde ebediyen kalacakların sadece kafirler olduğunu söylemişlerdir.⁵⁵

Arap grameri kaynaklı kalam ilmi problemlerinden bir başkası da { وَلَقَدْ دَرَأْنَا لِحَٰثِمِ بْنِ أَبِي لَهْيَةَ كَثِيرًا مِّنَ الْجِنَّ }⁵⁶ ayetinde geçen “لِحَٰثِمِ” kelimesinin başında gelen “ل” harf-i cerrinin kullanım amacının belirlenmesine bağlı olarak görülen “cebr” meselesidir. Cebr; kulun iradesi ve ihtiyarının göz ardı ederek onun fiillerini Allah'a isnadı, buna bağlı olarak da fiillerinden sorumlu olmamasını ifade eder.⁵⁷ Arapça'da tek başlarına kullanıldıklarında bir anlam ifade etmeyen, ancak cümlede kullanıldıkları yere göre anlam ifade eden ses öbeklerine harf denir. Harf-i cerlerin birçok çeşidi ve kullanım yerleri vardır. Yukarıda belirtilen kalam ilmi probleminden biri olan “cebr” meselesi de belirtilen harflerden biri olan “ل” harfinin cümledeki kullanımından kaynaklanmıştır. Söz konusu

⁵¹ Geniş bilgi için Bkz. Ayşe Alhamss, *Arap Dili ve Edebiyatında Mevsuller* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006).

⁵² Neseî, *Tebziratu'l-edille*, 861-864; Kadî, *Şerhu 'usuli'l-ğamse*, 382...vd.

⁵³ el-Cin 72/23.

⁵⁴ en-Nisâ 4/ 93.

⁵⁵ Bakillânî, *Kitâbu't-temhîd*, 355-358.

⁵⁶ el-A'râf 7/ 179.

⁵⁷ Muhammed b. Abdulkerim Şehristânî, *el-Milel ve'n-nihal*, thk. Ahmed Fehmi, (Beyrut: Dâru'l-kütübi'l- 'ilmiye, 1992), 72; İrfan Abdulhamid Fettah, “Cebriyye” *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 7/, 205-208.

“ل” harfi cümlede, mülk, neseb, talil/sebep, akıbet...vb. bildirmek gibi birçok anlamda kullanılır.⁵⁸ Yukarıda sözü edilen ayette geçen “ل” harf-i cerrinin ayetteki kullanım amacını sebep olarak belirleyenler, insanların ve cinlerin bazılarının azap görsünler diye salt cehennem için yaratıldığı sonucuna varmışlardır. Onların yaratılmaları azap görmelerinin sebebi sayılmıştır. Aynı harf-i cerrin aynı ayetteki kullanım amacını akıbet olarak belirleyenler, insanların ve cinlerin bazılarının sonuçta azap görecekleri halde yaratıldığı sonucuna varmışlardır. Ayette geçen “ل” harf-i cerrinin kullanım amacını, sebep olmayıp akıbet olduğunu söyleyenler; Arap dilinde sebep bildiren “ل” harf-i cerrinin câmid isimlerin başında kullanılmadığını, mastar ve muzari fiillerin başında kullanıldığını söylemişlerdir. Söz konusu ayette ise “جَهَنَّمَ” kelimesinin câmid isim olduğunu dile getirerek söz konusu harfin bu ayette sebep bildirmek için kullanılmayacağını belirterek kendi görüşlerini güçlendirmektedirler.⁵⁹ Dilde kullanılan bir harf bazen dildeki kullanımına bağlı olarak bir ilmî problemin çıkış sebebi ya da çözümü olabilmektedir.

Harf-i cerlerin Arap dilindeki kullanımına bağlı olarak görülen kelimelerden biri de علی harf-i cerrinin kullanımına dayandırılmaktadır. Cümlede bazen zorunluluk bildirme bazen de pekiştirme anlamı için kullanılan علی harf-i cerrini (إِنَّمَا التَّوْبَةُ عَلَى اللَّهِ)⁶⁰ ayetinde kelimeler ilmi problemine sebep olmuştur. Ayette geçen علی harf-i cerrini zorunluluk bildirme için olduğunu savunanlar, Allah’ın, kulların tövbelerini kabul etmenin kendi üzerine vacip olduğu görüşüne ulaşmışlar, pekiştirme anlamı için olduğunu savunanlar ise Allah’ın, kulların tövbelerini kabul edebileceğine dair pekiştirme ifade ettiğini söylemektedirler.⁶¹ Bu durumda harf-i cerrin zorunluluk bildirdiğini ifade edenler Allah’a zorunluluk isnat etmiş olurlar.

Cebir meselesi ile ilgili bir diğer dilbilim tartışması (وَرَبُّكَ يَخْلُقُ مَا يَشَاءُ وَيَخْتَارُ مَا كَانَ لَهُمُ الْخِيَرَةُ)⁶² ayetinde geçen ما كان ifadesindeki ما’nın kullanım fonksiyonu üzerinden yapılmaktadır. Söz konusu tartışma, ayetteki ifadede geçen ما’yı olumsuzluk bildirme ve bağlama ismi olmak üzere iki farklı fonksiyonunun olması ihtimaline bağlanmaktadır. Söz konusu ayetteki ما’nın olumsuzluk bildirdiğini düşünenler, kulların fiillerinin seçiminin Allah tarafından yapıldığını ve kulların fiillerde bir ihtiyarının bulunmadığını ileri sürmektedirler. ما’nın ism-i mevsul olduğunu düşünenler, Allah kullar için hayırlı olanı seçer şeklinde bir anlam yüklemişlerdir. Söz konusu ayetin daha sonra gelen ifadelerinde ما’nın döneceği bir ait zamirinin olmayışı, ما’nın olumsuzluk bildirdiğini

⁵⁸ Nevin Karabela, *Arap Dilinde Lâm Edatı ve İşlevi*, (Ankara: Aktif Yayınevi, 2006),38... vd.

⁵⁹ Eş’arî, *Kitâbu’l-Lüm’a*, 113...vd.; Kadî, *Şerhu ‘suli’l-ħamse*, 464...vd

⁶⁰ en-Nisâ 4/17.

⁶¹ Mahmud Zemahşeri, *el-Keşşâf*, (Beyrut: Dâru’l-m’arife, 2009), 227; Mahmud Nesefi, *Medâriku’t-t’evîl ve hakâiku’t-t’evîl*, thk. Seyyid Zekeriya, (b.y.: Mektebetu nezâr Mustafa el-bâz, ts.), 216.

⁶² el-Kasas 28/68.

güçlendirmektedir. Bu durumda ayet kulların fiilleri ile ilgili değil de Hz. Peygamberin kim olacağına seçiminde kulların bir tercihinin olmadığı bildirilmektedir.⁶³

2.4. Hidayet ve Dalalet

Müphem isimlerin anlamlarını belirlemeden kaynaklı bir diğer konu hidayet ve dalaletin kimden geldiği problemidir. Hidayet ve dalaletin kimden geldiğinin anlaşılması için { وَلَكِنْ يُضِلُّ مَنْ } { يَشَاءُ وَيَهْدِي مَنْ يَشَاءُ }⁶⁴ ayetinde geçen يَشَاءُ fiilinin içinde barındırdığı müstetir zamir هو'nin kim olduğunun tespitinin yapılması gerekmektedir. İslam'ın ilk dönemlerinden itibaren Arap dilinde ve özellikle Arap dili ile vahyedilmiş Kur'ân' da geçen müstetir ya da zahir zamirlerden neyin kastedildiğini tespit çabalarının olduğu anlaşılmaktadır.⁶⁵ Arap dilinde kapalı zamirlerden neyin kastedildiğini belirlemek için zamirin kendisine en yakın unsura hamledilmesi gerekir. Bazen de bir karine gereği zamir, uzaktaki bir unsura da hamledilerek, zamirlerden kastedilenin ne olduğu belirlenebilir.⁶⁶ Bu duruma bağlı olarak söz konusu ayette geçen يَشَاءُ fiilinin içinde barındırdığı müstetir هو zamirini ayetin başında geçen ve uzak unsur olarak görülen الله/lafzatullah hamledenler, dalalet ve hidayetin Allah'tan olduğunu dolayısıyla kulun buna mecbur, onun dalaleti ya da hidayeti seçmede bir iradesinin bulunmadığı görüşünü savunurlar. Aynı ayette يَشَاءُ fiilinin içinde barındırdığı müstetir هو zamirini bu fiilden önce geçen yakın unsur مَنْ kelimesine hamledenler; dalalet ve hidayeti kul kendi iradesiyle seçer, Allah da kulun seçimine bağlı olarak o fiili yaratır görüşünü savunurlar. Söz konusu zamiri genel dilbilgisi kuralının dışına çıkararak uzaktaki unsura hamletmek ve buna göre anlam belirlemek doğru bulunmamaktadır.⁶⁷

Dalalet ve hidayet meselesinin dilbilim açısından tartışıldığı diğer bir yer de { يُضِلُّ بِهِ كَثِيرًا وَيَهْدِي }⁶⁸ ayetinde geçen يَضِلُّ fiilidir. Tartışmanın söz konusu ayette يَضِلُّ fiilinin Allah'a isnadının hakiki ve mecazi olma ihtimali üzerinden yürütüldüğü görülmektedir. Fiilin Allah'a isnadının hakiki olduğunu düşünenler her şeyin yaratıcısının Allah olduğundan hareket ederek, Allah'ın dalalet fiilini yaratmasının hakikat olduğunu söylemişlerdir. Diğer grup dalalet fiilinin Allah'a isnadını kötü bulmuşlar, fiilin Allah'a isnadını mecaz saymışlardır. Fiilin Allah'a isnadının alakasını da sebebiyet olarak belirlemişlerdir.⁶⁹

⁶³ Zemahşeri, *el-Keşşâf*, 808.

⁶⁴ en-Nahl 16/93.

⁶⁵ Geniş bilgi için Bkz. Ramazan Meşe, "Gaib Zamirinin Mercii ve Tespitinin Meallere Yansımaları -Bakara 36. Ayet örneği", *Bilimname* 30/1, (2016), 461-492; Mehmet Şirin Çıkar, "Arap Gramer İlminde Zamir/Adılın Zikri Konusu Üzerine", *Oş Devlet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İmi Dergisi*, 14-15, (2011), 167-175.

⁶⁶ Mustafa el-Ğaleyani, *Cami 'ud'durusi'l- 'Arabiyye*, (Beyrut: el-Mektebetü'l-'asriyye, 1983), 1/126.

⁶⁷ Muhammed Zahid el-Kevserî, *el-İstibsâr fi't-tehdis 'ani'l-cebr ve'l-ihyâr*, (b.y.: el-Mektebetü'l-ezheriyye, ts.), 10.

⁶⁸ el-Bakara 2/25.

⁶⁹ Zemahşeri, *el-Keşşâf*, 67...vd.

2.5. Kur'ân'daki Müteşâbih Ayetlerin Tevilinin Caiz Olup Olmaması

Kelamcılar, el, yüz ve istiva... gibi bir takım haberi sıfatlar ve bu sıfatların anlaşılmasına bağlı kelam ilmi problemlerinin bir çözüme kavuşturulması gerektiği düşüncesinden hareketle, çözümün nasıl ve kimler tarafından üretileceği problemi ile karşılaşmıştır. Bir grup bu sıfatları olduğu gibi kabul edip herhangi bir yorumun yapılmaması gerektiği fikrini, diğer bir grup da bu sıfatların tevil edilmesi gerektiği fikrini benimsemiştir. Bu fikirlerin ortaya atılması, Kur'ân'daki müteşâbih ayetlerin tevilinin caiz olup olmadığı kelam problemini doğurmuş, bir grup müteşâbih ayetlerin tevilinin caiz diğer grup caiz olmadığını savunmuştur. Her iki grup da görüşlerini ﴿ هُوَ الَّذِي أَنْزَلَ عَلَيْكَ الْكِتَابَ مِنْهُ آيَاتٌ مُحْكَمَاتٌ هُنَّ أُمُّ الْكِتَابِ وَأُخَرُ مُتَشَابِهَاتٌ فَأَمَّا الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ زَيْغٌ فَيَتَّبِعُونَ مَا تَشَابَهَ مِنْهُ ابْتِغَاءَ الْفِتْنَةِ وَابْتِغَاءَ تَأْوِيلِهِ وَمَا يَعْلَمُ تَأْوِيلَهُ إِلَّا اللَّهُ وَالرَّاسِخُونَ فِي الْعِلْمِ يَقُولُونَ آمَنَّا بِهِ كُلٌّ مِنْ عِنْدِ رَبِّنَا وَمَا يَذَّكَّرُ إِلَّا أُولُو الْأَلْبَابِ ﴾⁷⁰ ayetindeki vakfın/durmanın⁷¹ hangi kelimenin üzerinde olacağına bağlı olarak yaptıkları dilbilimsel analizlerle görüşlerini ispatlamaya çalışmışlardır. Arap dilinin üslubu gereği cümlenin anlamı, vakıf yapılan yere göre değişmektedir. Zikredilen ayet bu durumu açıklayan en güzel örneklerden biridir.

Müteşâbih ayetlerin tevilinin caiz olduğunu savunan grup, ayetteki vakfın الْعِلْمُ kelimesi üzerinde olduğunu, müteşâbih ayetlerin tevilinin caiz olmadığını savunan grup, ayetteki vakfın اللَّهُ lafzı üzerinde olduğunu savunmuşlardır.⁷² Bu durumda vakfın الْعِلْمُ kelimesi üzerinde olduğunda müteşâbih ayetlerin tevilini ilimde rusuh sahibi olanların da bilebileceği anlamı, vakfın اللَّهُ lafzı üzerinde olduğunda müteşâbih ayetlerin tevilini Allah'tan başka kimsenin bilemeyeceği anlamı çıkmaktadır. Kelam tartışmaları bu iki yön üzerinde devam etse de İbn. Kesir (ö. 774/1373) ayetin anlamının, hiç kimsenin bilemeyeceği, Arapların dilleri sayesinde bilebileceği, ilimde rusuh sahibi olanların bilebileceği ve Allah'tan başka kimsenin bilemeyeceği olmak üzere dört yönün olduğunu söylemektedir.⁷³ Söz konusu ayette vakfın nerede olacağı tartışmalarının yanısıra وَالرَّاسِخُونَ ibaresinde geçen و harfinin gramer açısından üstlendiği görevle ilgili tartışılmaya da yer verilmektedir. Arap dilinde و harfinin, atf, ibtidaiyye, haliyye ve maiyye⁷⁴ bildirmek gibi birçok anlam alanı vardır. Belirtilen ibarede و harfi atf anlamında kullanılır ise müteşâbih ayetlerin anlamını ilimde rusuh sahibi olanların da bilebileceği, ibtidaiyye anlamında kullanılır ise müteşâbih ayetlerin anlamını sadece Allah'ın bileceği, anlamı çıkmaktadır.⁷⁵ Müteşâbihleri kimin bilip bilemeyeceği

⁷⁰ Âl-i İmrân 3/7.

⁷¹ Bkz. Celaleddin Karakılıç, *Tecvid İlmî*, (Ankara: Kalkan Matbaacılık, 2012), 78-80.

⁷² İsmail İbn Kesir, *Tefsîri'l-Kur'ânî'l-'azîm*, (Kahira: Dâru'l-hadîs, 1988), 1/ 327...vd.; Ömer Aydın, "Haberî Sıfatları Anlama Yolları", *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1 (1999), 151...vd.

⁷³ İbn Kesir, *Tefsîri'l-Kur'ânî'l-'azîm*, 1/327...vd.

⁷⁴ İbn. İshak ez-Zeccâcî, *Hurûfu'l-me'ânî*, thk. El-Hamed, Ali Tevfik, (Beyrut: y.y., 1986), 36...vd.; Fatih Tiyek, "Vav Harfi ve Kur'an'ı Anlamaya Etkisi", *Bilimname* 30/1, (2016), 275-296

⁷⁵ Suliman Alomirat, "Arap Dili ve Belâgatı'nın İslami İlimleri Öğrenmedeki Yeri", *Dinbilimleri akademik araştırmalar dergisi*, 16/1, (2016), 156.

konusunun tartışılması ayette geçen لا⁷⁶ edatının yüklendiği anlamlarla da ilgili olduğu görülmektedir. Ayette geçen لا edatı hasr anlamı taşıdığından ayetin anlamı “Müteşâbihleri ancak Allah bilir” şeklindedir. Söz konusu edatın hasr anlamı taşımadığı düşüncesinde olanlar ilimde rusuh sahibi olanların da bilebileceğini söylemektedirler.⁷⁷

Sonuç

Kelam ilmi kaynaklarında, kelam ilmi konuları tartışılırken Arap dilbiliminin alt disiplini ile ilgili birçok analizlerin yapıldığı görülmüştür. Yapılan bu analizleri inceledikten sonra Arap dilbiliminin kelam ilmi problemlerinin birçoğunda yerini aldığını, kelam ilmi problemlerinin büyük çoğunluğunun, Arap dilinin kullanım üsluplarının ve kurallarının dışına çıkılması ya da bu üslup ve kuralların yanlış yorumlanması sonucunda ortaya çıktığı söylenebilir.

Kelam ilmi konuları içerisinde tartışılan, Allah’a mekan isnadı, Halku’l-Kur’ân, R’uyetullah, Allah’ı teşbih ve tecsimden tenzih, İmanın amelden bir cüz olup olmaması problemleri üzerinden Arap anlambilim analizleri, Kelamullah (Allah’ın kelamı kadim midir? hâdis midir?), kulun fiillerinin yaratılması, cehennemde kalacakların belirlenmesi, hidayet ve dalalet, Kur’ân’daki müteşâbih ayetlerin teviline caiz olup olmadığı problemleri üzerinden Gramer analizlerinin yapıldığı görülmüştür.

Kelam ilmi problemlerinin çözümünde Arap dilbilimi üslup ve kullanım kurallarının dışına çıkılarak çözüm yolu arandığında, problemlerin çözümü yerine çözümsüzlüğe gidildiğini, kısır döngüye girildiğini ve çözümlerin isabetli olmadığını söylemek mümkündür. Bu bağlamda Allah için kullanılan sıfatlar ve isimlerde dildeki mecazlı kullanım göz ardı edildiğinde, Allah’ın bir varlığa benzediği ya da bir cisminin olduğu düşüncesine kapılmak mümkün olmaktadır. Allah’ın dış dünyada kullanılan dildeki bu ifadelerle bir alakasının olmadığı düşünüldüğünde de sanki Allah’ın bir gerçekliğinin olmadığı düşüncesine kapılmak mümkündür.

Kulların fiillerini Allah’ın yaratması ya da kulun fiilini kendisinin yaratması tartışmalarında delil olan “Yaratan bilmez mi?” Anlamına gelen ayette görüldüğü gibi bazen bir ayet iki zıt görüşün delili sayılabilmektedir. Dilin, kutsal metinlerde ifade edilen gerçekliklerin tamamını ifade etmekte yetersiz kaldığını ve dillendirildiği halde anlamlarının insanlar tarafından eksik anlaşıldığını söylemek de mümkündür. Ayrıca kutsal metinlerde, insanın anlayışının üzerinde ulvi anlamların da olduğu düşüncesine de ulaşılabilir.

⁷⁶ Bkz. Zeccâcî, *Hurûfu’l-meânî*, 7, İbn Ahmed Faris, *es-Sâhibiy fi fihri’l-luğa*, thk. Ömer Faruk et-Tabb’a (Beirut: y.y., 1993), 138-142.

⁷⁷ M. Zeki Duman, “Kur’an’da Müteşâbihât”, *Bilimname*, 9/3, (2005), 35...vd.

Kelam ilmi kaynaklarında yer alan konular üzerinden Arap dilbilimi disiplinleri ile ilgili yapılan analizlerin Arap diline büyük katkılarının olduğunu söyleyebiliriz.

Dil kelam ilişkisi bakımından, fasıkın imanı, cevher-araz, alemin hudusu, isim-müsemma ilişkisi, mütekellimin maksadı, kalbin mühürlenmesi, büyük günah işleyenlerin durumu, rızkın helalliği ve haramlığı gibi konuların ve Hz. Peygamberden gelen kelam ilmi konuları ile ilgili rivayetlerdeki dilbilim ile ilgili meselelerin de araştırmaya değer olduğunu düşünmekteyiz.

Kaynakça

- Akşit, Eyüp, “Arap Dilinde Mâ Edatı ve İşlevleri”, *Türkiye Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, 4 (İzmir 2017), 41-59.
- Alhamss, Ayşe. *Arap Dili ve Edebiyatında Mevsuller*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006.
- Alomirat, Suliman, “Arap dili ve belâgatı’nın İslami ilimleri öğrenmedeki yeri”, *Dinbilimleri akademik araştırmalar dergisi*, 16/1 (2016),243-266.
- Altunya, Hülya. *Kâdî Abdülcebbar’da Söz (Kelâm)-Anlam İlişkisi -Kasdu’l-Mütekellim Problemi Bağlamında*. Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi, sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2009.
- Aydın, Ömer, “Haberî Sıfatları Anlama Yolları”, *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1 (1999),133-158.
- Bakillânî, Muhammed, *Kitâbu’t-temhîd*, thk. Richard Yusuf Makârîsî, Beyrut: el-Mektebetü’ş-şerkiyye, 1957.
- Bulut, Ali, *Belâgat Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: İFAV. Yayınları, 2015.
- Ceyhan, Ali. *Halku’l-Kur’ân Tartışmalarının Arap Dili Çalışmalarına Katkısı*. Kahramanmaraş: Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006.
- Cuveynî, Abdülmelik b. Abdillâh b. Yusuf, *Kitâbu’l-İrşâd ila Kavâ’idi’l-edille fi ‘usûli’l-İ’tikâd*, thk. Muhammed Yusuf Musa, Ali Abdulmunîm Abdulhamîd, Kahire: Mektebetu’l-Hâneçî, 1950.
- Çakmaklıoğlu, M. Mustafa. *Muhyiddin İbnü’l-Arabî’ye Göre Dil-Hakikat İlişkisi Marifetin İfadesi Sorunu*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi 2005.
- Çam, Elmas Gülhan. *Bâkılânî’de Dil ve Dilin Kelamî İstidlaldeki Kullanımı*. Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2013.
- Çıkar, Mehmet Şirin, “Arap Gramer İlminde Zamir/Adılın Zikri Konusu Üzerine”, *Oş Devlet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İmi Dergisi*, 14-15 (2011), 167-175.

- Doğan, Hüseyin, “İslâm Düşüncesinde İtikâdî Mezheplerce Benimsenen Dil Anlayışları”, *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 14/26 (2012/2), 1-24.
- Duman, M. Zeki, “Kur'an'da Müteşâbihât”, *Bilimname*, 9 (2005/3), 13-37.
- El-Marsâl. “Ehemmiyetü'l-hazf ve envâ'ihî” 06.08.2021. <https://www.almarsal.com/post/950729>
- Eş'arî, Ebu'l-Hasen, *Kitâbu'l-Lüma'*, thk. Hamuda Ğurabe, b.y. : Matbaatu masîr, 1955.
- Eşarî, İsmail, *el-İbâne 'an 'usûli'd-diyâne*, thk. Ebu Abdulillah, Salih, Riyad: medâru'l-müslim, 2011.
- Faris, İbn Ahmed, *es-Sâhibiyyu fî fikhi'l-luğa*, thk. Ömer Faruk et-Tabbâ', Beyrut: y.y. 1993.
- Fettah, İrfan Abdulhamid. “CEBRİYYE” *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*,7/205-208. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.
- Guiraud, Pierre, *Anlambilim*, çev. Berke Varda, İstanbul: Multilingual Yayınları, 1999.
- Ğaleyani, Mustafa, *Câmi'ud'durusi'l-'Arabiyye*, Beyrut: el-Mektebetü'l-asriyye, 1983.
- Halil, İbn Ahmed, *Kitâbu'l-'ayn*, tah. Abdulhamid Handâvî, Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmîye, 2003.
- İbn Aşur, Muhammed, *et-Tahrir ve't-tenvir*, Tunus: y.y. 1984.
- İbn Fûrek, Muhammed, *el-Hudûd fî'l-'usûl*, thk. Muhammed es'Sülaeymânî, Beyrut: Dâru'l-ğarbi'l-İslâmî, 1999.
- İbn Hişam, Muhammed, *Muğni'l-lebib 'an kütübi'l-e'ârib*, thk. Muhammed el-Hatib, b.y. Silsiletü't-türasiye, ts.
- İbn Kesir, İsmail, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'azîm*, 4 Cilt. Kahira: Dâru'l-hadîs, 1988.
- İbn Malik, Abdullah, *Şerhu'l-kafiyeti's-şafiye*, thk. Ahmed Hariri, b.y. Dâru'l-mâmun li't-türâs, 1982.
- İbn Manzur, *Lisânu'l-'Arab*, thk. Abdullah Ali el-Kebir, Muhammed Ahmed Hasbullah, Haşim Muhammed eş-Şâzeli, Kahire: Dâru'l-me'ârif ts.
- Kadı, Abdulcebbar, *Müteşâbihu'l-Kur'ân*, thk. Adnan Muhammed Zarzûr, b.y. Dâru't-turâs, ts.
- Kadı, Abdulcebbar, *Tenzîhu'l-Kur'ân 'ani'l-metâ'in*, thk. Amed Abdurrahim es-Sâyih, b.y. Mektebetü'n-nâfize, 2006.
- Kadî, Abdülcebbar, *el-Muğni fî t-tevhîd ve'l-'adl*, thk. Mustafa Hilmi, Ebu'l-vefa el-Ğanîmî, b.y. ed-Dâru'l-Mısıriyye, ts.
- Kadî, Abdülcebbar, *Şerhu 'usuli'l-ğamse*, thk. Abdülkerim Osman, Kahire: y.y. 1996.
- Karabela, Nevin, *Arap Dilinde Lâm Edatı ve İşlevi*, Ankara: Aktif Yayınevi, 2006.

- Karagöz, Nail, “Hanefî-Mâtürîdî Düşünce Akımında İsbat-ı Vâcibe ve İlahî Sıfatlara Yönelik İstidlâller”, *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 15/2 (2015),29-63.
- Karakılıç, Celaleddin. *Tecvid İlmi*. Ankara: Kalkan Matbaacılık, 2012.
- Kevserî, Muhammed Zahid, *el-İstibsâr fi't-tehaddis 'ani'l-cebr ve'l-ihtiyâr*, b.y. el-Mektebetü'l-ezheriyye, ts.
- Kinânî, Abdulaziz b. Müslim, *el-Hayde ve'l-i'atizêr*, thk. Ali Muhammed Nasır el-Fakîh, el-Medinetü'l-münevvara: Mektebetü'l-ulumi'l-hikem, 2002.
- Koçyiğit, Talât. *Kur'ân ve Hadisde Ru'yet Meselesi*. Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1974.
- Lübdî, Necib. *Mu'cemu'l-mustalahâti'n-nahviyye ve's-sarfiyye*, Beyrut: Müessesetu'r-risale, 1985.
- Mâtürîdî, Ebu Mansur, *Kitâbu't-tevhîd*, thk. Bekir Topaloğlu, Muhammed Ârûşî, İstanbul: İrşad yayınevi, 2001.
- Mâtürîdî, Ebu Mansur, *T'evîlâtu ehli's-sünne*, thk. Muceddî Bâsellûm, Beyrut: Dâru'l-kutubi'l-ilmiye, 2005.
- Mehmet, Bulğen. “Klasik Dönem Kelâmında Dilin Gücü”. *Nazariyat* 5/1 (Nisan 2019), 37-79.
- Meşe, Ramazan. “Gaib Zamirinin Mercii ve Tespitinin Meallere Yansımaları -Bakara 36. Ayet örneği”. *Bilimname* 30/1(2016), 461-492.
- Nesefî, Ebu'l-Muîn, *Tebziratu'l edille*, thk. Muhammed el-Envar, Kahira: y.y. 2011.
- Nesefî, Mahmud. *Medâriku't-tevil ve haqâiku't-te'vil*, thk. Seyyid Zekeriya, b.y.: Mektebetu nezâr Mustafa el-bâz, ts.
- Razî, Fahreddin, *Tefsîru'l-Fahri'r-razî*, 32 Cilt. Beyrut: Dâru'l-fikr, 1981.
- Şehristânî, Abdülkerim, *el-Milel ve'n-nihal*, thk. Ahmed Fehmi, Beyrut: Dâru kutub'l-ilmiye, 1992.
- Tiyek, Fatih. “Vav Harfi ve Kur'an'ı Anlamaya Etkisi”. *Bilimname* 30/1 (2016), 275-296.
- Tural, Hüseyin. *Mezheplerin Teşekkülü Öncesi Dönem Sünnî Kelâmda Halku'l-Kur'ân Meselesi*. Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2017.
- Turan Bahşi, “Mezhebî Aidiyetler Bağlamında Mu'tezile'nin Arap Dilini Kullanımı”, *Türk Akademik Araştırmalar Dergisi*, 6/1 (2021), 253-292.
- Yılmaz, Sabri, *Kelamda Te'vil Sorunu*, Ankara: Araştırma yayınları, 2009.
- Zeccâcî, İbn. İshak, *Hurûfu'l-me'ânî*, thk. Ali Tefvik El-Hamed, Beyrut: y.y. 1986.
- Zemahşeri, Mahmud, *el, Keşşâf*, Beyrut: Dâru'l-marife, 2009.

The Relationship of The Arabic Language with the Problems of Theology

Dr. Kiyasettin ARSLAN

Extended Summary

Just as every language has its own usage and grammatical features, Arabic also has its own usage and grammatical features. Arabic is important for Islamic sciences in terms of being the language with which Islamic religious teachings were sent down. Arabic, with its unique usage and grammatical features, is known as Islamic sciences today, such as tafsir, fiqh, kalam, etc. It has been a source for the birth of many branches of science such as It has been included in the problems discussed in the branches of science. This location has sometimes been the cause of the problem and sometimes the solution point. In this article, it is aimed to determine the analyzes on the usage characteristics and grammar of Arabic linguistics, which are made within the discussion topics of theology. In this way, very valuable Arabic linguistics material, which is about to be lost in the discussions of theology, has been tried to be brought to light. In the article, one of the problems of theology, which is among the Islamic sciences, which is related to Arabic linguistics, "Attribution of Location to Allah / istiva, Creation of the Qur'an/ Halku'l-Kuran, seeing god/ R'uyetullah, God's dissimilarity to nothing, Are deeds a part of belief?, God's Speech/ Kelamullah, creation of servant's deeds, Determining those who will stay in hell forever, the issue of force, guidance and misguidance, Whether it is permissible to interpret the mutashabih verses of the Qur'an, Whether it is permissible to interpret the mutashabih verses of the Qur'an, linguistic analyzes were carried out on such subjects. The faith of the sinner, the Essence or substance, later creation of the universe, the relationship between the noun and the named, speaker's purpose, the sealing of the heart, the situation of those who commit major sins, the halal and haram of sustenance are also included in the science of theology. These subjects also contain Arabic linguistics material. In order not to exceed the scope of the article and the mentioned issues are so broad that they are the subject of another study, they are not included in this article. In order not to deviate from the purpose of the article, sectarian conflicts due to deep philosophical discussions and reasonings within the science of theology related to the subjects in the article were not entered. In the light of these analyzes of the Arabic language made within the science of theology, it has been seen how important the language is in the emergence of a science and in understanding its subjects. Although there are analyzes of theology and Arabic linguistics, Hz. The hadiths of the Prophet are not included in this study, only the Arabic linguistic analyzes in the verses of the Qur'an are mentioned. The main reasons for conducting Arabic linguistic analysis in theology are that the verses are mutashabih, contain rhetoric, are revealed from the transcendent realm with a limited language in the limited realm, and the understanding and comprehension of the people who use the revealed language is limited, etc. matters can be counted. The language usage styles seen in the verses of the Qur'an have been the source of the discussion of the problems of theology mentioned above. In this article,

theological debates with linguistic analyzes were evaluated under two main headings as semantic-based problems and grammatical-based problems. It has been understood that the discussion of Attribution of Location to Allah / istiva, Creation of the Qur'an/ Halku'l-Kuran, seeing god/ R'uyetullah, simile of Allah and exemption from taksim, whether belief is a part of deeds or not, are problems that are analyzed in terms of semantics. It has been understood that the discussions about the God's Speech/ Kelamullah, the creation of the servant's actions, the determination of their eternal stay in Hell, guidance and misguidance, whether it is permissible to interpret the mutashabih verses are also problems with grammatical analysis.

Keywords: Arabic Language and Rhetoric, Linguistics, theology, The Quran, Arabic, field of meaning, Divinity problems.